CAHUL – MĂRTURII ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE

Sergiu TABUNCIC, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: așezare rurală, prima atestare documentară, Șcheia, Frumoasa, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, orașul Cahul, galerii subterane din cărămizi, ceramică, epoca modernă.

Key words: rural settlement, the first documentary attestation, Șcheia, Frumoasa, Alexander the Good, Cahul city, underground galleries of bricks, ceramics, modern period.

Ключевые слова: сельское поселение, первое документальное упоминание, Шкея, Фрумоаса, Александр Добрый, Стефан Великий, город Кахул, кирпичные подземные галереи, керамика, новое время.

Începuturile vieții rurale medievale pe teritoriul actualului oraș Cahul și în împrejurimile sale sunt confirmate documentar din vremea lui Alexandru cel Bun, Domn al Țării Moldovei între anii 1400-1432, și a domniilor de scurtă durată a fiilor săi, Ilieș și Ștefan. Hrisoavele întocmite în cancelariile voievodale consemnează așezări sătești și un hotar din arealul cahulean, alături de o instalație tehnică, de ape curgătoare și stătătoare, pomenindu-li-se și stăpânii cu tot neamul lor trupesc. Hrisoavele respective, scrise în limba slavonă – limba de cult și de cancelarie în Moldova veacuri la rând –, nu s-au păstrat în original din cauza vitregiilor istoriei, însă existența lor este adeverită de cărțile domnești ulterioare. Mai exact, o gramotă de la Ștefan cel Mare din 2 iulie 1502 – forma ei primară, iarăși, istoria a dat-o pierzaniei, păstrându-i-se în schimb suretul, adică traducerile târzii, din sec. XVIII și începutul celui următor. Cu act de proprietate de la Alexandru cel Bun sunt pomenite în gramotă satele Șcheia de la gura Frumoasei și Frăceni pe Frumoasa, din jos de Troian și cu moară, și satul Fântâna Măcișul, din capătul de jos al iezerului Cerlenul (Roșul). Tustrele satele, cu toate gârlele din dreptul lor și până la Prut, au fost cumpărate de Ștefan cel Mare de la nepoții lui Neagoe logofăt, cu 330 de zloți tătărești.

Apoi, gramota menționează cu acte de stăpânire de la Ilieș și Ștefan iezerul Cerlenul și satul Balintești pe marginea sa, iar din jos de Balintești seliștea lui Manea, în gura Frumușiței, averi cumpărate de Ștefan cel Mare de la nepoții lui Cristea Negru, cu 500 de zloți tătărești.

Aceeași gramotă mai amintește o bucată de loc din hotarul Boiștii, situată puțin mai jos de gura Boiștii și de vărsătura gârlii, de unde iese din Tălhare până unde dă în iezerul Cerlenul, și cu toate gârlele și iezărelele, cum și satul pe Frumușița, unde a fost Fălcin, mai jos de Andrieș, cumpărat de la nepoții lui Duma Mădoia tot de Ștefan cel Mare. Prețul bănesc care s-a cheltuit cu această cumpărătură a fost de 100 zloți tătărești.

Achizițiile făcute de slăvitul domn moldovean – cinci sate, o seliște, iezere, gârle, un teren și o moară de apă, ridicate la suma totală de 930 de zloți tătărești, au format un domeniu întins, strâns de Ștefan într-un singur hotar, pe care hrisovul îl indică amănunțit după vechile hotare ale stăpânirilor alcătuitoare. Domeniul arătat era dăruit prin aceeași gramotă de domnul Moldovei mănăstirii Putna, ca să-i fie uric. Consfințind o stăpânire de veci dobândită prin donație, hrisovul său Ștefan l-a dat în mâna egumenului de la Putna – arhimandritului Paisie. Aceluiași proestos i-a mai dat și cărțile domnești de la Alexandru cel Bun și de la Ilieș și Ștefan pe care el însuși le primise de la vânzătorii vizați, după norma juridică a epocii[1].

Întorcându-ne la Cahulul de astăzi, pentru fixarea locuirii medievale din aria sa, mai întâi se cuvine a reține observația că urbea este străbătută de același râuleț Frumoasa, unul dintre cele mai vechi și cunoscute hidronime în acest teritoriu. El dăinuie aici de peste șase veacuri, fapt ce subliniază continuitatea populației autohtone în zonă și importanța așezărilor înființate pe aceste țărmuri. Un element de geografie istorică foarte însemnat, legat de râulețul Frumoasa și implicit pentru localizarea vetrei umane de la gura sa, a fost remarcat de cunoscutul cercetător Pavel Dimitriu. Concret, el a sesizat că lungimea Frumoasei, care odinioară era de vreo 3,5 km, a devenit circa de două ori mai mare odată cu desecarea bălților în

[1] DRH, A, III, 501-503 (doc. 282).

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 259-286.

deceniile postbelice, astfel că punctul de vărsare al apelor sale nu mai este în brațul Prutului, Balacea, ci s-a depărtat la o distanță aproape dublă față de cea inițială. O altă constatare a sa ține de trama stradală din partea veche sudică a Cahulului, caracterizată prin ulicioare strâmte și sinuoase, deosebite de căile de comunicație regulate din zona mai nouă a localității. Totodată, cercetătorul a notat că și tradiția orală caută să identifice puternice rădăcini istorice tocmai în acea mahala bătrânească, unde cahulenii în etate își aminteau de prezența unei mici biserici de lemn cu cimitir. Coroborând realitățile și faptele menționate cu istorisitoarea carte domnească a lui Ștefan cel Mare, Pavel Dimitriu ajunge la concluzia că satul Șcheia de la gura Frumoasei poate fi localizat în cartierul vechi al orașului Cahul, iar cea dintâi atestare scrisă a urbei ar trebui convențional socotită data de 2 iulie 1502[2].

Cât ne privește, reiterăm faptul istoric autentic, acela că temeliile satului Șcheia au fost puse mai demult, sub domnia lui Alexandru cel Bun, sau poate chiar anterior acesteia, cândva în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Hrisovul din 2 iulie 1502 enumeră trei generații de stăpâni perindate la Șcheia, Frăceni și Fântâna Măcișul, sate cu hotare cunoscute din vremuri mai adânci. Atunci când Ștefan Vodă l-a împuternicit pe Tăutul logofătul să aleagă hotarele pământului pe care stătea dania sa mănăstirească, el, împreună cu oamenii de prin satele megieșe, le-a găsit așezate pe unde din veac au umblat[3]. Surprindem aici un indiciu al stabilității multiseculare a hotarelor și respectiv al vechimii corespunzătoare a acestor sate.

Având în vedere observațiile privind localizarea Șcheiei, este limpede că celălalt sat de pe Frumoasa, Frăceni, își avea amplasamentul undeva spre nord-est mai în amontele râulețului și mai jos de Troian, adică la malul apei și în preajma unei întărituri formate probabil dintr-un val de pământ cu șanț de apărare.

Ceea ce aici ar mai merita să fie spus, este că deocamdată nu știm dacă modificările de factură antropică asupra peisajului acvatic, amintite mai sus – desecarea unor terenuri băltoase și lungirea cursului Frumoasei –, au fost sau nu unicele în zona Cahulului. Atingând acest aspect, vom reliefa câteva acțiuni ale omului asupra apelor stătătoare și curgătoare, cunoscute în spațiul moldav atât din documente, cât și prin legende locale.

Arhimandritul Andronic Popovici, în *Istoria sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, pe care a scris-o în a doua parte a sec. XIX, cercetând actele lor istorice, făcea între altele și acest comentariu: „Prin hrisoave și documenturi vechi heleșteae sânt aceale făcute de oameni, care acum să zic iazuri, iar iazărie și bălți sânt aceale din fire. Multe din ezerile și bălțile de prin șesuri de ape s-au prefăcut în pământ roditoriu, dovadă sânt bălțile de la Gura Țerului și de la morile Boțirului pomenite prin scrisori, unde din vechime umbla năvoade, și acum ară și cosesc oamenii. Așadar la acest fealiu de însemnat dovedite locuri nu trebuiaște să cearem numaidecât bălți, dacă acum nu să găsesc”[4].

Același autor, relativ la o stăpânire de la Nistrul de Jos, cita actul din 16 iunie 1581 al domnului Iancu Sasu, care „după jaloba călugărilor de la această sfântă monastire Neamțul au trimis o poruncă către Bodeiul vel vătav din ținutul Lăpușnei hotărând ca să nu lease să se facă împresurare și încurcală în moșia Copanca de către un lăcuitoriu de acolo Malic, carele sepa bălțile pre carele le are monastirea Neamțului la acea moșie și le strica”[5]. Despre motivul supărării mănăstirii aflăm și din zapisul aceluiași domn din 16 august 1581: „Malic le taie bălțile, cu puterea lui”, el prin viclesug „și-a pregătit și și-a făcut carte, ca să taie bălțile”. Malic a pierdut în judecată, Iancu Sasu dând următoarea poruncă marelui vătaf: „... tu să-i iei lui 6 boi și cartea și trimite-i la noi și să astupi bălțile pe unde a tăiat și spune tuturor oamenilor să nu taie nimeni. Iar cine va tăia, bine să știe că vom trimite și vom lua 50 de boi”[6].

Un alt exemplu despre înăbușirea unei ape puternice ni-l relevă povestirea legendară a locului „La cișmea” din satul Tudora de lângă limanul Nistrului. Se zice că acea cișmea „Turcii au făcut-o pentru adăpat vitele. Au dat de un <<ochi de mare>> – o gaură mare, că arunca apa de putea să înece satul. Și ei au bătut lână într-însa. Cu samarele au cărat lâna, și tot chiftea, da au astupat-o și nu mai curge”[7]. Sesizăm în această legendă un veritabil mijloc de luptă cu apa năvalnică, prin troienirea izvoarelor cu fire de lână, păr de animale, pâsle, câlți, creându-se impresia unei întâmplări realiste, la care au participat și animalele de povară.

Mărturiile invocate sporesc înțelegerea faptului că identificarea prin surse istorice a vechilor așezări și apoi localizarea lor pe teren trebuie făcută printr-o abordare care să ia în calcul și eventuale modificări ale reperelor acvatice. Anume un asemenea demers, coroborat numaidecât cu lectura critică a documentelor, îndreptățește tragerea concluziei că pe vatra locuită a orașului Cahul de astăzi era situat la gura Frumoasei satul Șcheia, atestat de hrisovul ștefanian de dănuire din 2 iulie 1502, sat ale cărui începuturi datează de cel puțin un secol mai devreme decât această dată. Încadrările cronologice discutate pot fi verificate prin prospecțiuni de suprafață și sondaje care sunt un

[2] Manoil 2008, 33.
[3] DRH, A, III, 502-503 (doc. 282).
[4] Popovici 2016, 85.
[5] Popovici 2016, 153-154.
[6] DRH, A, VII, 477-478 (doc. 403).
[7] Legendă culeasă de folcloristul Efim Junghietu de la săteanul Mihail C. Sucleean: Localități 2019, 30.

obiectiv al viitoarelor cercetări arheologice în teritoriul aferent râulețului și care ar putea conduce la depistarea vetrelor Șcheiei și Frăcenilor.

Perioada sec. XVI-XVIII a fost una plină de evenimente dramatice pentru țară și îndeosebi pentru ținuturile ei de la Prutul de Jos: incursiuni prădalnice ale tătarilor, expediția turcească din 1538 soldată cu aservirea Moldovei de către Semilună, campania antiotomană din 1574 a lui Ioan Vodă încheiată cu înfrângerea moldovenilor și cazacilor în bătălia de la Roșcani de lângă lacul Cahul, instalarea nogailor în Bugeac, campaniile antitătare ale domnilor moldoveni, războaiele ruso-turce etc. Pe lângă consecințele majore politice, evenimentele menționate au provocat Moldovei grave pierderi economice și demografice. Este plauzibil că momentele de restriște puteau cauza abandonarea vremelnică a localităților de către săteni. Părăsindu-și temporar vatra pentru a înfrunta vicisitudinile ivite, retrăgându-se în locuri bine dosite, în răstimpurile de acalmie ei se întorceau la baștină pentru a-și relua firul normal al vieții. Neîndoios, trupele moldovenești care au acționat în zonă nu puteau să nu aibă și oșteni originari de pe Frumoasa și din satele din împrejurimi.

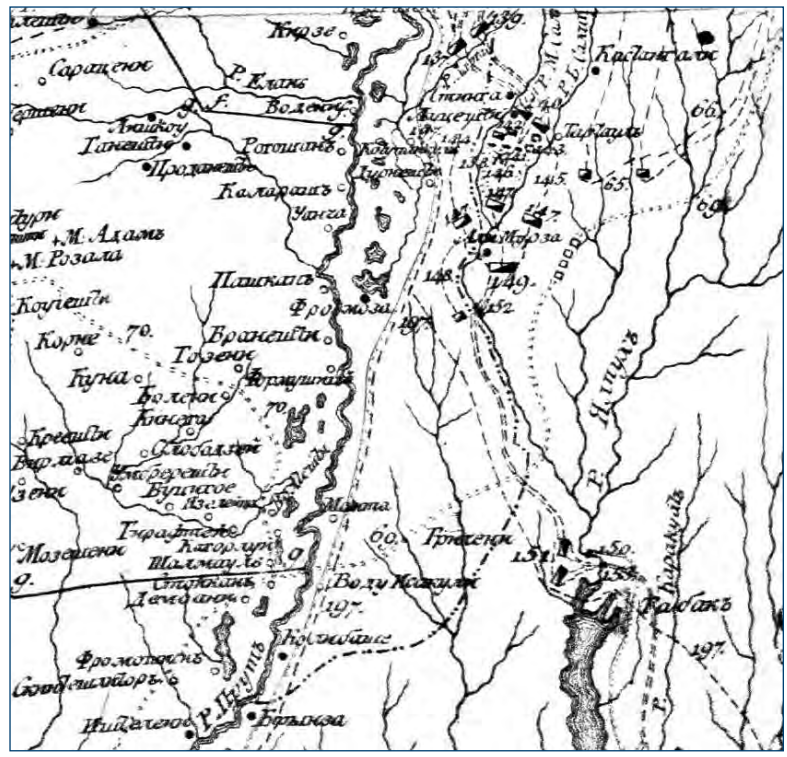

Fig. 1. Harta 1788-1790.

Un fapt distinct din istoria satului Șcheia, pus în evidență de hărți și documente din sec. XVIII-XIX, este noua sa denominare: Frumoasa. Evident, oiconimul Frumoasa a fost dat de hidronimul omonim, adică numele satului a fost transferat din cel al râulețului pe care era amplasat. Un timp, localitatea s-a chemat și Șcheia, și Frumoasa, realitate reflectată în sintagma „moșia care acum se numește Frumoasa” întâlnită într-un testament din 1809.

Pe harta întocmită de principele învățat Dimitrie Cantemir pe la 1716 satul Frumoasa apare în transcripția latină „Formoza”. În schimb, pe o hartă militară rusească din anii 1788-1790, localitatea este redată prin forma „Фромоза”[8] (**Fig. 1**).

După acte din anul 1756, Frumoasa ținea de mănăstirea Putna. În 1757 moșia iscase un litigiu de proprietate, pe care instanța l-a hotărât astfel: „au rămas rezeșii dela Frumoasa, iar mănăstire s-au îndreptat”. Cu alte cuvinte, acei rezeși „au rămas” de judecată, pierzând procesul, iar hotarele numitei moșii, dinspre cei ce o împresurau, „s-au îndreptat”, aceasta, în granițele restabilite, fiind întărită Putnei. În acte din anii 1759, 1761, 1772, 1774 satul Frumoasa este menționat drept proprietatea aceleiași mănăstiri din nordul Moldovei. În anul 1799, Fondul bisericesc al Bucovinei – provincie răpită Moldovei de Imperiul Habsburgic în 1775 – cuprindea între alte moșii din țară și „seliștea Frumoasei”. Moșia Frumoasa la 1803 constituia ca și mai înainte proprietatea clirosului bucovinean, adică făcea parte din patrimoniul mănăstirii Putna, iar prin 1807 ajunge prin cumpărătură sub stăpânirea vistiernicului Iordache Balș. Din 1809, unul dintre fiii acestuia, comisul Iancu Balș, primește prin diată „moșia care acum se numește Frumoasa”, unită într-un latifundiu cu ocinile „Grecenii i Pelineii și alte hotară ce sunt la un loc în ținutul Grecenii”. După sfârtecarea Țării Moldovei în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 și anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Țarist, Frumoasa rămâne în stăpânirea neamului Balș. Un izvod al proprietăților funciare din Basarabia anului 1817 arată că moșia Frumoasa a lui Iancu Balș îngloba și moșiile de la Roșu și Crihana, „care aceste câte trei sunt într-un hotar” în același ținut Greceni. Gheorghe (zis și Egor) Balș, fiul lui Alecu Balș și nepot de frate al lui Iancu Balș, este atestat din 1825 ca moșier la Frumoasa, localitate inclusă, după noile regulamente administrative, în județele Ismail și, apoi, Leova[9].

[8] Harta 1788-1790: Театръ войны съ 1788-го до 1790-го года. Планъ военнымъ действіямъ Императорских Россійскихъ и Австрійскихъ соединенныхъ армей при занятіи Молдавіи и Бессарабіи.

[9] Mărturii documentare inventariate la Manoil 2008, 53-60, 71-74.

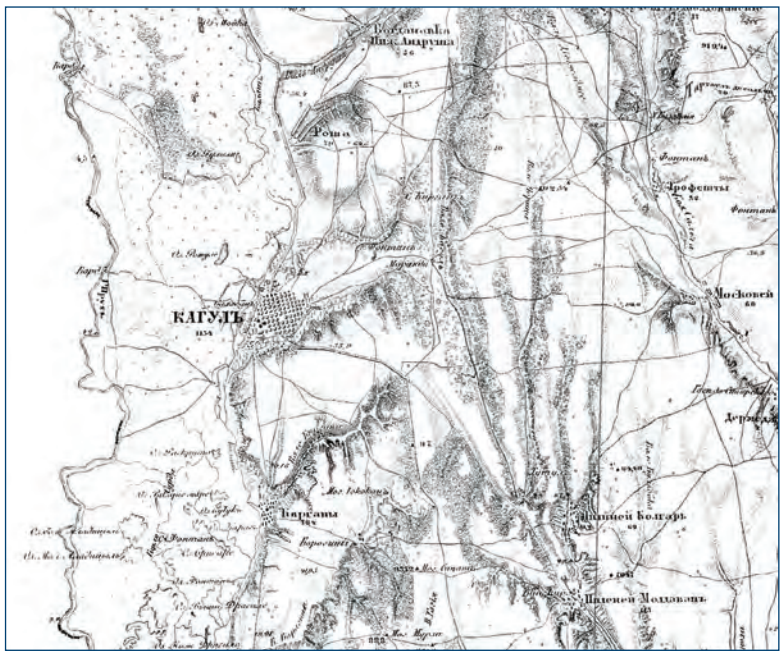

Fig. 2. Harta Șubert-Tucicov.

În conformitate cu Decretul împăratului Nicolai I din 18 decembrie 1835, instituțiile județului Leova au fost transferate în târgul Frumoasa, căruia i s-a atribuit denumirea de orașul Cahul. La fel, retrăgându-i-se numele Leova, însuși județului i s-a spus tot Cahul. Decretul a avut o semnificație politico-ideologică condiționată de marcarea unui eveniment militar de anvergură în istoria Rusiei: 65 de ani de la victoria repurtată de armata feldmareșalului Piotr Aleksandrovici Rumeanțev asupra turcilor în lupta de pe râul Cahul, în iulie 1770. Moșia Frumoasa a fost vândută de Egor Balș în 1840 guvernatorului civil al Basarabiei Pavel Ivanovici Fiodorov, care a înregistrat-o pe numele soției sale, Ecaterina Fedotovna. Primul plan urbanistic al Cahulului din 1841 a încadrat-o în proaspătul oraș care avea să se dezvolte spre nord de gurile râulețului Frumoasa[10]. Având denumirea rusească „Кагулъ", localitatea este transpusă pe o hartă topografică din anii 1846-1863, configurația urbei cuprinzând vatra veche și noile cartiere ce pot fi remarcate după tipul străzilor largi și perpendiculare unele pe altele[11] (**Fig. 2**).

Evoluția spre modernitatea urbană a localității Cahul s-a fundamentat pe măsuri de edilitate, întreprinse treptat și în consens cu imperativele timpului. O amprentă specifică pe chipul orașului o va lăsa noul său cadru arhitectural, intrinsec legat de industria materialelor de construcție. Sursă de îmbogățire și de acumulare de capital, această ramură industrială avea să înregistreze în epocile modernă și interbelică o anumită dezvoltare la Cahul. Se cuvine să menționăm că industria de construcții consumă materiale de zidărie naturale, obținute din roci (piatră, gresie, calcar), și produse artificiale tegulare (cărămidă, țiglă), materia lor primă fiind extrasă din zăcăminte argiloase. Firește, aici trebuie amintit și lemnul – o altă materie primă pentru industria dată.

În cercetarea istorico-arheologică a Cahulului, două categorii de izvoare oferă informații despre materialele de construcție din lut ars: mărturiile scrise și piesele tegulare propriu-zise, inscripționate, ultimele prezente la edificii subterane investigate prin săpături și la diferite structuri supraterane păstrate din vechime până în zilele noastre.

Producerea și utilizarea materialelor de construcție de tip ceramic este un aspect notabil al devenirii citadine a Cahulului și totodată parte însemnată a istoriei sale economice. În anul 1844, o sursă documentară indica patru fabrici rudimentare de cărămidă în localitate[12]. Peste trei ani, un izvor cu privire la starea orașului consemna același număr de cărămidării, la care lucrau 34 de muncitori. Parțial, datorită acestor noi întreprinderi, veniturile acumulate la bugetul local au sporit la 631 ruble 24 ¾ copeici argint[13].

O descriere militaro-statistică a regiunii Basarabia din 1849 notează întreprinderile care confecționau cărămizi, țigle și vase de lut din diferite localități urbane (Bender, Bolgrad, Bălți, Ismail, Orhei, Reni, Hotin și colonia Comrat), între care și Cahulul cu patru fabrici mărunte care furnizau cărămizi șantierului viitoarei catedrale orășenești[14]. Același număr de cărămidării sunt atestate în localitatea de pe râulețul Frumoasa și în 1853[15].

În baza documentelor din 1856, cercetătorii au stabilit pentru orașe numărul de cărămidării și țiglării, precum și costul produselor realizate. La Cahul funcționau trei asemenea întreprinderi, marfa lor valorând 600 ruble[16]. După acte din 1858, în orașele din regiune

[10] Manoil 2008, 74-75.
[11] Harta Șubert-Tucicov: Военно-топографическая карта Российской Империи 1846-1863 гг. (издавалась до 1919 г.). Созданная под руководством Ф.Ф. Шуберта и П.А. Тучкова. Масштаб: 3 версты на дюйм. Рядъ XXXII. Листъ 6. Показаны территории: Бессарабской губернии, Подольской губернии, Херсонской губернии. Vezi harta pe http://www.etomesto.ru/shubert-map/32-6/
[12] Manoil 2008, 84-85.
[13] Manoil 2008, 82.
[14] Дараган 1849, 145-161, Таблица № 15.
[15] Manoil 2008, 176.
[16] Жуков 1964, 117-118.

funcționau 32 de cărămidării și țiglării cu 86 de lucrători, prețul mărfii constituind 26.300 ruble[17].

În 1866, Dorofei Sizov a deschis o fabrică de cărămidă la Cahul, urbe în care se atesta o creștere a consumului de materiale de zidărie. În 1881, la întreprinderea lui s-au confecționat 30000 de cărămizi, prețul de cumpărare acceptat pe piața locală pentru o mie de bucăți fiind de nouă ruble. Operațiile tehnologice erau înfăptuite manual de trei lucrători la trei strunguri de lemn[18].

Tot din 1866 datează și cărămidăriile fondate de Filimon Nichitin și Ivan Sizov[19]. Fabrica celui din urmă, în 1881, avea în dotare cinci strunguri care erau mânuite de cinci muncitori, iar numărul de cărămizi produse s-a ridicat la 60000 de bucăți. Spațiul de producție era compus dintr-un sarai fără pereți laterali și cu acoperișul din stuf, la fel ca și la celelalte cărămidării cahulene. Ca materie primă pentru realizarea cărămizilor se folosea argila și nisipul din zăcămintele aflate în preajma localității[20].

Potrivit unui document, începând din anul 1870 la Cahul funcționau trei ateliere de olărie, proprietarii lor numindu-se Timofei Tulucu, Vasile Motailo, Macar Goncearenco. Olăriile, ca și cărămidăriile, aveau construcții simple, caracteristice unei înzestrări tehnice modeste, de unde transpare și condiția materială a patronului. Atelierele foloseau instalații identice: aceleași roți de olărit și câte un cuptor de ardere amenajat într-o groapă de pământ, sub șoproane acoperite cu stuf. În cursul anului 1881, fiecare dintre aceste ateliere a confecționat 500 de vase și alte produse ceramice în sumă de 75 ruble. Niciunul din cei trei proprietari nu întrebuința lucrători, ei înșiși fiind olari de meserie[21].

Date statistice despre fabricile de cărămidă și țiglă la 1890 găsim într-o publicație referitoare la starea economică generală a Basarabiei. Ele includ numărul întreprinderilor, cel al muncitorilor și valoarea producției în ruble, pe localități urbane și județe. Pe orașe, cifrele totale indică 42 de fabrici cu 183 muncitori și un preț al produselor de 81.354 ruble. Pentru Cahul s-a constatat următoarea situație: 3 fabrici, 18 muncitori, 1.250 ruble[22].

Documentele anului 1891 semnalează prezența în urbea din valea Frumoasei a unei pielării, a două cărămidării și a trei fabrici de oale[23].

Este vădit că la Cahul, până către sfârșitul sec. XIX, în condițiile relațiilor marfaro-bănești, realizarea obiectelor din argilă arsă resimțea preponderența încă puternică a industriei meșteșugărești. Vorbim despre o formă de producție caracterizată prin predominarea muncii manuale, în care un rol important îl au abilitatea și talentul lucrătorului. Perioada următoare, deși nu dispunem de mențiuni pentru evaluări precise, probabil a reprezentat o avansare tehnică a producției prin introducerea treptată a mașinismului care înlocuia parțial munca manuală.

O altă informație provine dintr-un dosar depistat recent la Arhiva Națională a Republicii Moldova, cuprinzând documente care arată că la data de 7 februarie 1917 Comandamentul SNABRUM[24] de la Odesa, în persoana generalului Gruzdi, solicita guvernatorului Basarabiei, Mihail M. Voronovici, date despre fabricile din gubernie și cantitatea de cărămizi simple și refractare disponibilă. În ziua următoare, guvernatorul punea această sarcină în fața ispravnicilor și a șefilor polițiilor județene. Conform raportului ispravnicului Ruga din 18 februarie 1917, în județul Ismail erau înmagazinate circa 2 mil. cărămizi simple și 100000 refractare. Șase fabrici se aflau la Bolgrad, câte trei la Chilia, Reni și Cahul[25].

Potrivit surselor din anii 1922-1923, cele mai multe fabrici din Basarabia aveau echipamente învechite, motiv pentru care dezvoltarea industrială a provinciei rămânea în urmă față de alte teritorii românești. În orașul Cahul în această perioadă a fost semnalată o singură cărămidărie[26].

În perioada interbelică, la Cahul își găseau desfacere și produsele tegulare ale unor cunoscuți meșteri din sudul Basarabiei, precum Nicolai Tanov din colonia bulgară Taraclia. Țiglele sale erau fabricate prin tehnologia de presare, iar comenzile veneau de la Cahul, Comrat, Ceadîr-Lunga și din satele din împrejurimi[27].

Cercetările consemnează în Cahulul anului 1928 cărămidăria fraților Sizov și pe cea a firmei „Chiosa & Vișănovschi", șase fabrici de cărămidă notează pentru anul 1935, iar pentru cel următor indică în întreg județul Cahul 40 de întreprinderi din industria de construcții. În ceea ce privește fabrica fraților Sizov din anii interbelici, presupunem că ea își trage originile încă de prin anii '60 ai sec. XIX, care amintesc de cărămidăriile întemeiate de târgoveții Ivan Sizov și Dorofei Sizov. Este important de făcut precizarea că un document din 28 aprilie 1893 îl menționează pe Dorofei Sizov ca fiind răposat[28].

[17] Жуков 1975, 72.
[18] Manoil 2008, 176-177.
[19] Un Ivan Sizov, în vârstă de 50 de ani la 1904, este confirmat primar al orașului Cahul în 1888: Manoil 2008, 153, 156.
[20] Manoil 2008, 177.
[21] Manoil 2008, 177; Жуков 1975, 257, ссылка 89 (Timofei Tuluca și Timofei Tulucu este, desigur, una și aceeași persoană).
[22] Обзор 1890, 38-41 – таблица № 10.
[23] Manoil 2008, 176.
[24] Instituția SNABRUM se ocupa de aprovizionarea frontului român.
[25] ANRM, fond 2, inventar 1, dosar 9939, filele 1-8, 13-18.
[26] Dicționar 1923, 121.
[27] Червенков, Думиника 2013, 323.
[28] Manoil 2008, 205, 269-271.

Fig. 3. Cărămidă ștampilată având inscripționată litera „Ф”.

În perioada 1938-1939, Camera de Comerț și Industrie Cahul a radiat din registrele sale firma „Vladimir Vișinovschi” din acest oraș, înmatriculată pentru industria de cărămizi, fără a se indica anul când a fost înființată[29].

O altă sursă de informații privind materialele de construcție din lut, după cum s-a menționat, sunt piesele tegulare inscripționate, asimilate mărturiilor epigrafice. Aplicate pe una din fețele mari ale cărămizilor, inscripțiile complete redau denumirea fabricii producătoare, iar slovele unice credem că dezvăluie literele inițiale ale numelui și prenumelui proprietarului ei.

La Cahul, o cărămidă însemnată cu litera latină „V” a fost găsită pe șantierul de construcție a noului sediu al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „Bogdan Petriceicu Hașdeu” (str. B.P. Hașdeu, nr. 6), la un edificiu demolat situat deasupra galeriilor subterane din cărămizi descoperite acolo.

Trei cărămizi s-au depistat undeva prin centrul Cahulului: una avea dimensiunile de 6x13x23 cm și slova rusească „Ф” (înălțimea 6,5 cm), redată în adâncime **(Fig. 3)**; alta avea parametrii de 4,5-5x12,5x25 cm și literele latine „NC” (înălțimea 2,4 cm), ieșite ușor în profil; pe o cărămidă de 5,5x11x 23,5 cm se întâlnește o altă literă majusculă din alfabetul chirilic rusesc – „Ч”, acest semn grafic putând fi atribuit și cifrei „4”[30].

Extrasă din ruinele galeriei subterane apărute la surparea terenului din fața clădirii Procuraturii Anticorupție Serviciul Sud (bd. Victoriei, nr. 12), o cărămidă de 5,5x12x24,5 cm stârnește o oarecare curiozitate: ea conține tot pe una din suprafețele mari șase gropițe mici (realizate probabil cu vârful degetului) dispuse simetric în două șiruri relativ oblice.

De asemenea, la Muzeul Ținutului Cahul, într-un pavaj amenajat de lucrătorii instituției din cărămizi întregi și fragmentare provenite din rămășițele hrubelor din sectorul istoric al urbei, pot fi văzute piese cu inscripții alcătuite din caractere latine sau rusești, unele însoțite și de cifre romane: „ARGILA”, „ГК III”, „K”, „V”, „N” sau „Z” (sunt posibile ambele lecturi). Pe unele cărămizi apare marcajul „S”, buche redată uneori „în oglindă” ca și litera mică „r” din alfabetul rusesc, scrisă de mână[31].

La aceste mărturii despre producția articolelor tegulare se adaugă mențiunile documentare privind construcțiile locative individuale, imobilele administrative și edificiile de cult din Cahul. Conform unui act oficial, în cursul anului 1840, cele mai multe dintre instituțiile urbei erau plasate în case țărănești tradiționale, făcute din nuiele și unse cu lut. Totodată, o casă de lemn s-a ridicat pentru sediul poștei, s-au mai durat o casă din ceamur, trei din lemn și o baie din cărămizi. Potrivit unor date îndoielnice din anul 1842, Cahulul avea două case de piatră și alte 91 de lemn, o dugheană, un han și o cârciumă. În anul următor, încăperea de serviciu a trezoreriei ocupa o casă de cărămidă cu temelie de piatră și cu învelitoare de șindrilă, o cazarmă avea construcția similară cu cea a trezoreriei, dar cu acoperișul din olane, clădirea penitenciarului era acoperită cu stuf, iar alte trei case cu șindrilă. În 1847 la Cahul erau înregistrate 679 de case, dintre care patru de piatră. 697 de case, o școală lancasteriană, o infirmerie și cazarme, un hotel, 14 dughene, un han și opt crâșme avea Cahulul în 1853[32].

În anul 1855, o tranzacție funciară stabilește un nou proprietar al ocinei orașului Cahul, Dimitrie Caravasile, spătar și negustor din Ismail, ca unul ce o procura de la stăpâna de odinioară, Ecaterina Fiodorov. După Pacea de la Paris din anul 1856, teritoriul din sud-vestul Basarabiei cu județele Cahul, Ismail și Bolgrad s-a aflat în componența Principatului Moldovei, apoi a Principatelor Unite și a României, pământuri care au fost cedate însă din nou Rusiei, prin Pacea de la Berlin, din anul 1878. Timp de peste două decenii, perioadă marcată de o serie de proiecte modernizatoare promovate la scară națională, orașul Cahul își

[29] Buletin 1938-1939, 102-131.
[30] Cărămizile au fost recuperate de specialiștii arheologi Ion Ciobanu și Ion Noroc, coordonatorul investigațiilor – dr. Vlad Vornic.
[31] Vizita la muzeu (Vlad Vornic și Sergiu Tabuncic) din 11 aprilie 2016.
[32] Manoil 2008, 80-83.

va perpetua statutul de reședință a ținutului omonim[33].

În ultimul an al aflării sale în granițele statului român, urbea de pe râulețul Frumoasa număra 992 de case. Orașul avea două școli, o farmacie, 69 de prăvălii, un depozit și 35 de cârciume. În localitate funcționa o fabrică de săpun și o alta de lumânări, o vopsitorie și o moară cu aburi. Inaugurată în 1871, proprietatea supusului grec I. Hronopulo, moara cu aburi de la Cahul și către 1881 rămânea amplasată într-o încăpere din lemn. Școlile și în anul 1902 funcționau în edificii construite din ceamur [34].

Reanexarea la Rusia a Basarabiei de Jos a cauzat o anumită stagnare în evoluția Cahulului, orașul pierzându-și statutul administrativ precedent, autoritățile țariste comasând cele trei județe într-unul singur, al Ismailului. Din Dimitrie Caravasile s-a tras o numeroasă descendență – doi feciori și patru fiice, care au continuat șirul stăpânirii moșiei de la Cahul. Urmașii lor, spre sfârșitul perioadei interbelice, au vândut pe părți pământuri din ocina cândva atât de vastă a predecesorilor[35].

O activitate mai consistentă se prefigura la Cahul în al doilea semestru al anului 1896 pentru birturi. Consiliul comunal a înregistrat tocmai 29 de cereri privind eliberarea licențelor pentru inaugurarea unor mici restaurante particulare. Semnatarii cereau și aprobarea de a comercializa în ele vinuri din struguri, bere și miere[36].

În lucrarea sa memorialistică, publicată în 1908, State Dragomir nota despre căsuțele târgului Cahul că ele aveau acoperișurile din stuf, iar magaziile, întinse pe două ulițe, erau făcute din scânduri. Se spune că proprietarii târgului le dăduse negustorilor interdicția de a clădi magazii din cărămizi sau piatră. În centrul localității era remarcată catedrala, câteva case particulare arătoase și mai multe cafenele[37].

După cum relevă datele furnizate de Primăria Cahulului, urbea în a doua parte a anului 1908 număra 1196 de case și dispunea de 100 de unități industriale și comerciale. Între alte produse, în oraș au fost importate 20000 puduri de vinuri și 20868 puduri de fructe[38].

După datele unui calendar din anul 1910, târgul Cahul avea 1375 de case, dintre care 60 la sută erau construite din lut. În anii 1910-1911, autoritățile locale cahulene examinau o nouă abordare diferențiată în aplicarea fiscalității birturilor (în număr de 40), instituții încadrate, prin profitul ce-l obțineau, în patru tipuri de activități: cluburi divizate în adunări publice și cercuri familiale; hoteluri cu locuri de cazare în camere separate; birturi fără camere separate; crâșme, cafenele și hanuri care nu se aflau în subordinea birturilor sau a hotelurilor[39].

Cu referire la anul 1911, un document estima că localitatea de pe Frumoasa poate excela în tranzacții cu cereale, vinuri, lână, piei, animale și alte mărfuri, fiind un centru comercial de rang zonal și un punct important în comerțul de tranzit al negustorilor din alte părți ale Basarabiei și din afara ei[40].

Construcții cu funcții religioase, lăcașurile de cult din Cahul într-un fel sau altul și-au împletit istoria cu destinul localităților care au ființat pe vatra din jurul gurii Frumoasei. Credem că o biserică de lemn a satului Șcheia trebuie să fi fost ridicată în preajma apei încă de la descălecarea oamenilor pe acele limanuri. Am notat deja că istoricul Pavel Dimitriu, culegând mărturii orale de la cahulenii cei bătrâni, semnala, prin amintirile lor, că lângă vărsătura râulețului a existat odinioară un cimitir și o bisericuță de lemn. Sigur că prin glasul bătrânilor vorbea trecutul acestui loc.

În satul Frumoasa a fost durată din lemn o biserică asupra căreia există mențiuni legate de anul 1786. Principala biserica ortodoxă din localitate – Catedrala „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil" – a fost zidită din cărămizi, pe fundament de piatră, între anii 1837-1850. Până prin anii '60 ai sec. XX, la Cahul a mai existat o biserică ortodoxă cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Dumitru". Credincioșii ortodocși de stil vechi din localitate și-au înălțat o biserică de lemn cândva în anii '30 ai sec. XIX, apoi, în 1841, și-au construit din ceamur o casă de rugăciuni. Mai târziu, între 1856-1858, ei și-au clădit un mic lăcaș de piatră, dispărut între timp. Vizavi a fost edificată din cărămizi biserica lipovenească „Acoperământul Maicii Domnului", sfințită în anul 1890 ori 1892[41]. În 1878 la Cahul mai funcționau și două sinagogi care erau centrul vieții religioase a comunității evreiești locale[42], sinagogi atestate și în perioada interbelică, de rând cu cele două biserici ortodoxe și o alta lipovenească[43].

În perioada interbelică orașul Cahul redevine reședința județului cu același nume, fapt care a impulsionat într-o anumită măsură activitățile industriale și comerciale desfășurate în localitate. În urbe funcționau trei oloinițe cu teascuri mecanice și două mori cu aburi, fără a se preciza dacă respectivele întreprinderi erau dislocate în încăperi de zid, de ceamur ori de lemn. Lor li se adaugă câteva fabrici (de săpun, de apă gazoasă, de uleiuri vegetale), bănci, hoteluri, cafenele, brutării, depozite, drocherii, farmacii, măcelării, magazine diverse etc., iarăși, nespecificându-se, cu mici

[33] Manoil 2008, 101-103.
[34] Manoil 2008, 135,179, 202.
[35] Manoil 2008, 150, 274.
[36] Manoil 2008, 166.
[37] Manoil 2008, 145, 233.
[38] Manoil 2008, 166.
[39] Manoil 2008, 145, 166-167.
[40] Manoil 2008, 166.
[41] Cerga 2013, 396-406.
[42] Velixar 2002, 135.
[43] Manoil 2008, 258.

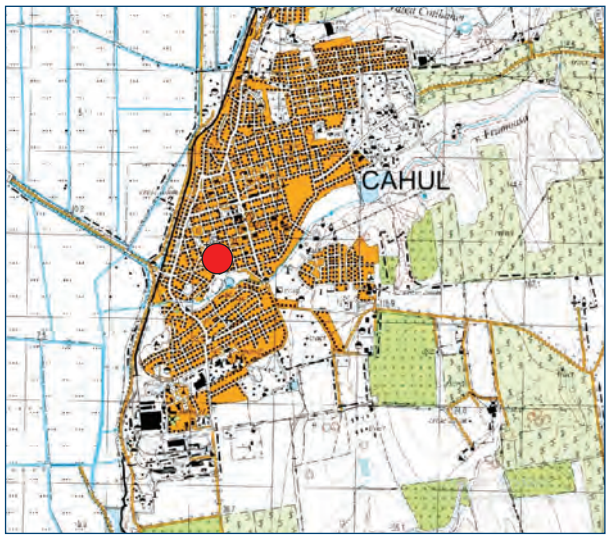

Fig. 4. Cahul. Localizarea zonei cercetate arheologic în anul 2016.

excepții, ce fel de clădiri ocupau. În schimb, mai sunt cunoscute cinci „proprietăți clădite" ale orașului, care găzduiau Tribunalul, Serviciul de pompieri, Abatorul, Cancelaria târgului de vite și Azilul de bătrâni. În urbe funcționau 28 de cârciumi și restaurante[44].

Ca și în epoca modernă, în perioada interbelică exploatațiile viticole au cunoscut o însemnată dezvoltare pe meleagurile cahulene. Plantațiile de viță de vie de aici dădeau cantități apreciabile de vinuri pentru consumul intern și pentru export. Astfel, în perioada 1928-1936, producția de vinuri a județului Cahul a însumat 31954410 decalitri, iar în 1938 s-a exportat din același județ 238 de vagoane cu vin și un vagon cu rachiu[45]. Evident, licorile nu se puteau păstra decât în încăperi subterane – pivnițe și beciuri, ideale pentru ele prin microclimatul pe care îl ofereau, cât și pentru alte provizii.

Semnificative nu numai ca valoare informativă, detaliile privind fizionomia urbană a Cahulului și unele activități economice, dezvăluite mai sus, sunt în măsură să ofere anumite repere cronologice pentru datarea zidăriilor subterane din cărămizi, documentate pe cale arheologică.

***

Orașul Cahul, ca și alte localități din Republica Moldova, nu s-a bucurat de o atenție mai specială a arheologilor decât începând cu ultimii ani. Potrivit repertoriului arheologic întocmit în anul 1993[46], în raza acestei importante localități urbane de pe Prutul de Jos ar exista un număr de cinci situri arheologice (doi tumuli și trei așezări datând din epoci diferite), unele obiective fiind grav afectate de factorii antropici sau chiar complet distruse. Pentru cunoașterea realităților istorico-arheologice din evul mediu târziu și epoca modernă, un interes aparte prezintă centrul istoric al orașului în cauză, care cuprinde, printre altele, mai multe construcții subterane din cărămizi, a căror structură, funcționalitate și datare trebuie elucidate prin cercetări complexe, cu implicarea arheologilor, arhitecților și a altor specialiști.

Prilejuite de lucrările de construcție a Teatrului Republican Muzical-Dramatic „Bogdan Petriceicu Hașdeu" din Cahul (**Fig. 4**), primele investigații arheologice în vatra urbei au fost efectuate în primăvara anului 2016 și au avut un caracter de salvare. Cercetările au demarat după 29 martie 2016, când Agenția Națională Arheologică a fost anunțată despre descoperirea unui complex subteran din cărămizi în timpul lucrărilor de excavare pentru construirea edificiului teatrului, săpăturile arheologice respective fiind susținute financiar de Primăria Municipiului Cahul[47].

În total, au fost executate cinci secțiuni sau casete de dimensiuni diferite, cu o suprafață însumată de circa 90 m.p. Drept rezultat al săpăturilor de salvare efectuate, au fost decopertate complet sau parțial o locuință adâncită construită din cărămizi uscate la soare, trei galerii căptușite cu cărămizi arse și șase gropi cu destinație diferită.

Complexele cele mai numeroase, dar și mai interesante, au fost identificate în secțiunea I (**Fig. 5; 6, 4**), care a fost deschisă în scopul studierii primei galerii subterane din cărămizi, descoperite în urma lucrărilor de construcție. Inițial, secțiunea a avut dimensiunile de 3x9 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est, fiind trasată perpendicular pe galeria respectivă, mai exact pe intrarea în galerie, deteriorată de lucrările de excavare a solului. Ulterior, pentru dezvelirea integrală a locuinței din cărămizi uscate la soare și a intrării păstrate a galeriei 1, săpătura a fost extinsă în partea de sud cu o anexă de 3x7 m, atingând o suprafață de 48 m.p.

Terenul unde au fost executate săpăturile era afectat de multiple intervenții antropice recente, dova-

[44] Manoil 2008, 258, 263-271, 286-287.
[45] Manoil 2008, 269, 273.
[46] Haheu 1993, 4-5.

[47] Mulțumim și pe această cale dlui Nicolae Dandiș, primarul municipiului Cahul, pentru promptitudinea cu care a reacționat la necesitatea susținerii cercetărilor arheologice și pentru suportul acordat pe întreaga durată a investigațiilor de teren. Menționăm în context că echipa de arheologi alcătuită din dr. Vlad Vornic, drd. Ion Ciobanu, dr. Sergiu Tabuncic și specialistul Ion Noroc, a fost ajutată plenar la efectuarea cercetărilor de conf. univ. dr. Vitalie Ponomariov și conf. univ. dr. Ion Gheletchi, precum și de studenții Facultății de Istorie a Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu" Dumitru Zaharia, Ștefan Chelban, Andrei Velev, Silvia Curcenco-Danalache, Radu Baran, Vasile Fornea, Sofia Nistor, Vlad Cuzuc, Cătălina Frangopol și Cristina Drangoi.

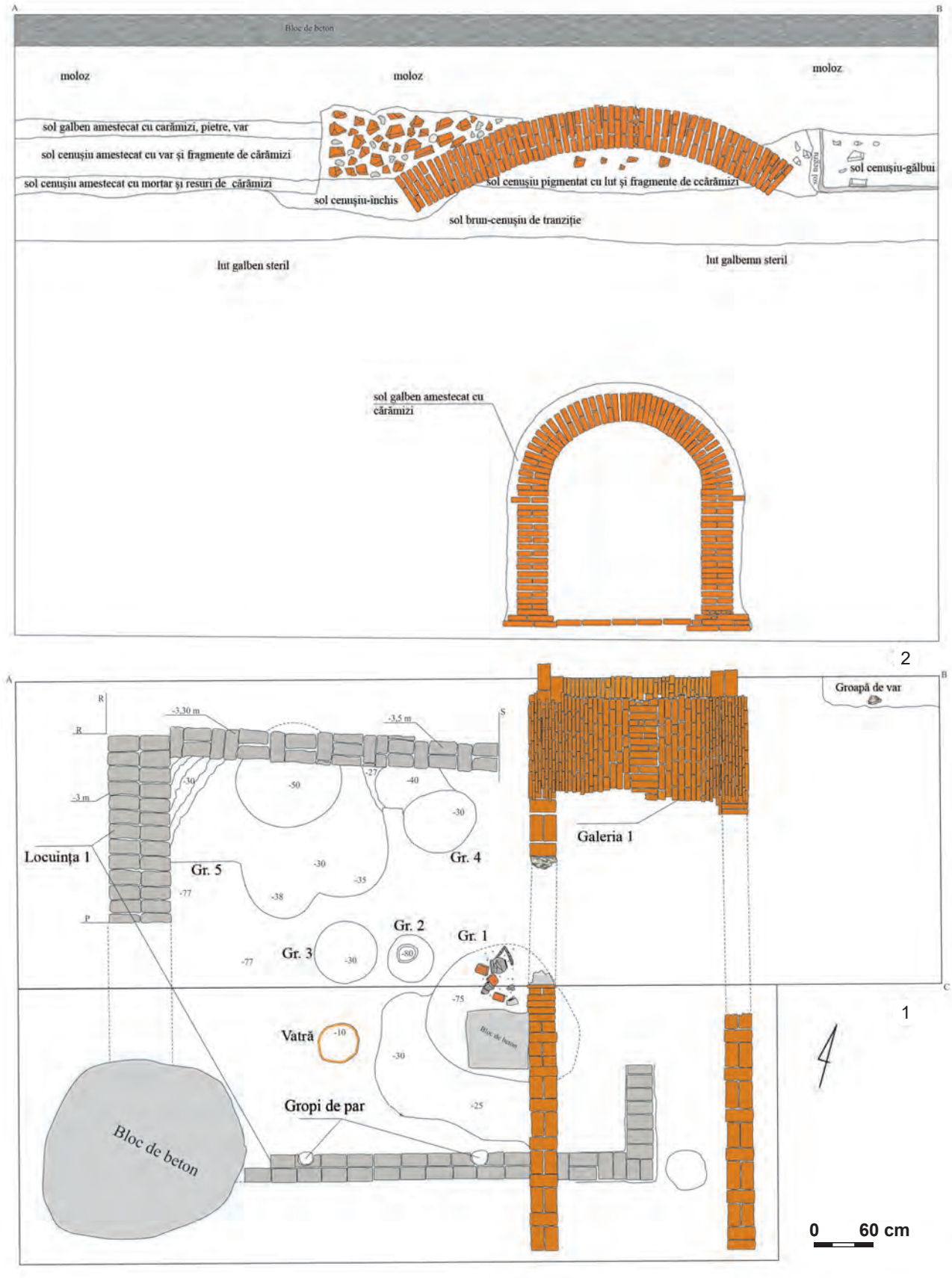

Fig. 5. Secțiunea 1, plan (1) și profil nordic (2).

da fiind cele câteva straturi și lentile de moloz și sol umblat amestecat cu var, fragmente de cărămizi și alte materiale de construcție, atestate mai ales în cuprinsul secțiunii I, până la adâncimea de circa 1,8 m de la nivelul actual de călcare a solului (**Fig. 5, 2**). Sub acest nivel urma un sol brun-cenușiu, gros de 20-30 cm, lutul galben neumblat apărând la adâncimea de 2,0-2,2 m. Trebuie subliniat însă faptul că partea superioară a intrării în galerie și a complexului de locuire adâncit, construit din cărămizi uscate la soare, și posibile alte complexe au fost deteriorate sau complet distruse de lucrările de excavare a solului executate până la demararea cercetărilor arheologice de salvare.

Un prim complex sau, mai exact, o porțiune de groapă de var, care era, se pare, în legătură cu edificarea fostei clădiri care a servit teatrul, a fost identificată în colțul de nord-est al secțiunii, la adâncimea de circa 1,2 m. Groapa, din care s-a suprins un segment de 0,3x1,1 m, avea, probabil, formă rectangulară, cu dimensiunile nedeterminate, și adâncimea de 0,55 m de la nivelul sesizării. Pereții și fundul gropii prezentau urme de var stins, iar umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, amestecat cu fragmente de cărămizi, pietre și moloz (**Fig. 5**).

Un complex mai deosebit îl prezenta locuința adâncită, cu pereții clădiți din cărămizi uscate la soare (**Fig. 5-7**). Partea superioară a complexului a fost distrusă, așa cum am menționat, prin excavările recente, colțul lui de sud-vest – de un stâlp de beton din perioada contemporană, iar cea mai mare parte a laturii lui estice – prin construcția hrubei 1. Locuința a fost identificată de arheologi la adâncimea de aproximativ 2,8 m de la nivelul actual de călcare, sub forma unei pete cvasirectangulare de pământ cenușiu, amestecat cu lut și nisip umblat, multă arsură, fragmente de cărămizi, cioburi, oase de animale și alte materiale. După degajarea umpluturii acestei gropi, s-a putut constata că ne aflam în fața unui complex de tip bordei, baza căruia se găsea la adâncimea de circa 3,5 m de la nivelul actual al solului.

Pentru construirea și amenajarea locuinței respective, inițial a fost săpată o groapă de formă rectangulară, cu dimensiunile de circa 4,5x5,1 m, orientată cu laturile lungi pe direcția est-vest, și având adâncimea de circa 2 m de la nivelul vechi de călcare. Apoi, poate chiar într-o posibilă a doua fază de funcționare, de jur-împrejurul încăperii au fost ridicați patru pereți din cărămizi de lut uscate la soare, cu dimensiunile de 4x11,5x24 cm și de 4,5x11,5x25 cm, unite între ele cu mortar din pământ. Este interesant de consemnat că peretele vestic era mai gros, de circa 60 cm, și consta din două rânduri de cărămizi dispuse de-a lungul, pe când ceilalți trei pereți aveau grosimea de doar 0,26-0,28 m, corespunzând *grosso modo* lungimii unei cărămizi. Deși s-au păstrat pe o înălțime de doar 0,27-0,77 m, admitem că pereții construcției locative au avut înălțimea de aproximativ 2 m și erau, probabil, sprijiniți pe interior de stâlpi de lemn, două gropi lăsate de astfel de stâlpi fiind depistate de-a lungul laturii sudice a construcției.

Locuința avea în calitate de instalație de foc o vatră simplă, amplasată în zona central-sudică a construcției. De fapt, vatra respectivă prezenta o alveolare de formă circulară, cu diametrul de 0,5 m și adâncimea de 0,1 m, peste care s-a aplicat un strat subțire de lutuială. Pe fundul vetrei, care păstra urme clare de ardere, s-au semnalat cărbuni de lemn și cenușă.

Intrarea în locuință nu a fost surprinsă, aceasta fiind amenajată în colțul sud-vestic al construcției, distrus prin instalarea unui stâlp de beton, sau, mai curând, în partea ei de est, care a fost întretăiată și distrusă în urma construcției galeriei 1 și la care ne vom referi mai detaliat puțin mai jos.

Inventarul locuinței cuprindea numeroase fragmente de vase ceramice de culoare cenușie închisă (**Fig. 8, 1-3, 5, 10-14; 6, 1, 3-5**) și roșie, ultimele în marea lor majoritate smălțuite (**Fig. 9, 10-14; 10, 1-3, 6-10; 11, 2-5**), de faianță sau de sticlă și alte materiale, care permit încadrarea cronologică a complexului în sec. XIX.

La baza sau, mai bine spus, pe podeaua locuinței, care prezenta lut neumblat bătătorit, fără alte amenajări, au fost identificate cinci gropi de formă circulară, tronconică sau neregulată, de dimensiuni diferite.

Groapa 1 **(Fig. 5, 1)** se afla în partea sud-estică a locuinței, fiind parțial distrusă prin instalarea unui stâlp de beton și construcția hrubei 1. Avea formă ovală-neregulată în plan, cu dimensiunile de peste 2,5x3,0 m, și adâncimea variind între 0,25 și 0,75 m de la nivelul identificării. Umplutura gropii prezenta sol cenușiu-închis, amestecat cu cărbuni, bucăți de cărămizi, cioburi și alte materiale. În partea de nord a gropii a fost înregistrată o aglomerație compactă de fragmente ceramice, de sticlă și faianță, precum și de piese de fier, în special cuie (**Fig. 12**).

Groapa 2 **(Fig. 5, 1; 10)** se găsea la 0,2 m nord-vest de groapa 1 și prezenta formă tronconică cu diametrul mare de 0,5 m, pereții înclinați spre fund și adâncimea de 0,8 m de la nivelul surprinderii. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu lut galben, pe fund fiind găsită partea superioară a unei căni lucrate la roată din pastă nisipoasă de culoare cenușie-închisă (**Fig. 8, 4**).

Groapa 3 **(Fig. 5, 1)** a fost depistată la 0,1 m vest de groapa 2; avea formă tronconică, cu diametrul mare de 0,6 m, pereții oblici, fundul relativ drept, aflat la adâncimea de 0,3 m de la nivelul sesizării. Umplutura gropii consta din sol cenușiu-închis, pigmentat cu cărbuni de lemn, fără vestigii arheologice.

Fig. 6. Secțiunea 1, vedere dinspre vest.

Fig. 7. Secțiunea I, vedere dinspre sud.

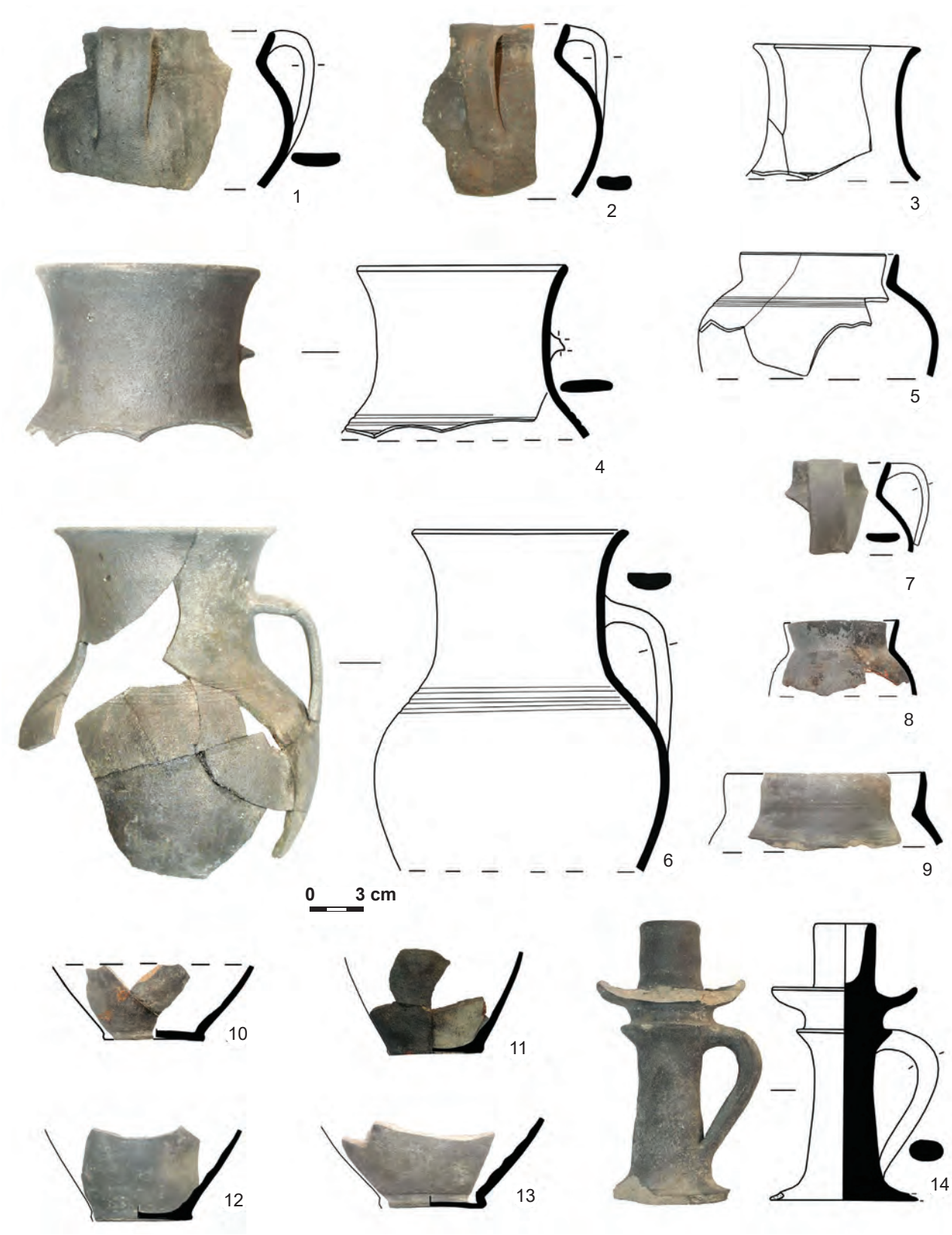

Fig. 8. Ceramică de uz comun din locuința 1 (1-3, 5, 10-14), groapa 1 (6-9) și groapa 2 (4).

Fig. 9. Ceramică de întrebuințare curentă (1-9) și smălțuită (10-17) din locuința 1 (1, 3-5, 10-14) și groapa 1 (2, 6-9, 15-17).

Fig. 10. Ceramică smălțuită din locuința 1(1-3, 6-10) și groapa 1 (4-5).

Groapa 4 **(Fig. 2, 1)** a fost descoperită la distanța de 0,8 m spre nord de groapa 1. Prezenta formă neregulată, oarecum ovală-alungită, pereții înclinați și fundul neregulat, capătul nord-vestic al complexului intrând sub peretele de chirpici al locuinței. Dimensiunile gropii erau de 0,65x1,15 m, iar adâncimea – de 0,3-0,4 m de la nivelul de identificare. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu pigmenți de cărbuni, fără să conțină resturi arheologice.

Groapa 5 **(Fig. 2, 1)** se afla la 0,05-0,10 m spre vest de groapa 4 și prezenta o formă neregulată, cu laturile de vest și de nord intrând sub pereții locuinței. Porțiunea dezvelită a complexului avea dimensiunile de 1,50x2,15 m. Fundul gropii era neregulat, cu adâncimea variind între 0,30 și 0,38 m de la nivelul sesizării. În partea de nord groapa prezenta o alveolare de formă ovală, cu dimensiunile de 0,9x1,0 m și adâncimea de 0,5 m de la nivelul sesizării gropii, care intra sub peretele locuinței. Umplutura gropii conținea pământ cenușiu, în care s-au găsit câteva cioburi mici de vase cenușii și roșii, unele smălțuite.

Trebuie subliniat că pereții din cărămizi uscate la soare suprapuneau parțial gropile 4 și 5, ceea ce constiuie un indiciu, dacă nu chiar dovada, că locuința adâncită a avut două faze de funcționare, pereții din chirpici fiind ridicați într-o fază mai târzie, după ce gropile respective fuseseră scoase din uz și astupate cu pământ.

Structura arheologică cea mai interesantă, scoasă la lumină în secțiunea I, o reprezintă galeria căptușită cu cărămizi arse, marcată cu nr. 1 (**Fig. 14-21**), aceasta fiind și prima construcție subterană descoperită întâmplător prin lucrările de excavare a solului, după semnalarea căreia s-a și procedat la cercetarea arheologică de salvare corespunzătoare.

În urma dezvelirii porțiunii păstrate a intrării în galerie, s-a putut stabili că, pentru amenajarea acesteia și construirea ulterioară a întregii galerii, a fost săpată inițial o groapă de formă rectangulară, cu dimensiunile de circa 2x5 m, având pereții drepți, cu excepția celui sudic, care era în cea mai mare parte oblic sau prevăzut cu trepte din pământ cruțat. Baza acestei gropi, respectiv a capătului sudic al galeriei, de unde s-a săpat în argila vie tunelul propriu-zis, se afla la adâncimea de circa 6 m de la suprafața actuală a solului.

Apoi, intrarea în galerie sau, altfel spus, gârliciul s-a construit din cărămizi arse, ridicându-se doi pereți laterali, cu o înălțime de 1,4-1,5 m, acoperiți de o boltă semicilindrică, înaltă de 0,4-0,5 m. Grosimea acestor pereți și a bolții era de 0,25 m, corespunzând lungimii unei cărămizi, care, interesant de consemnat, avea în cea mai mare parte aceleași dimensiuni ca și cărămizile uscate la soare din bordeiul 1. Drept liant s-a folosit lut și nisip fin amestecat cu apă, iar pe un segment din

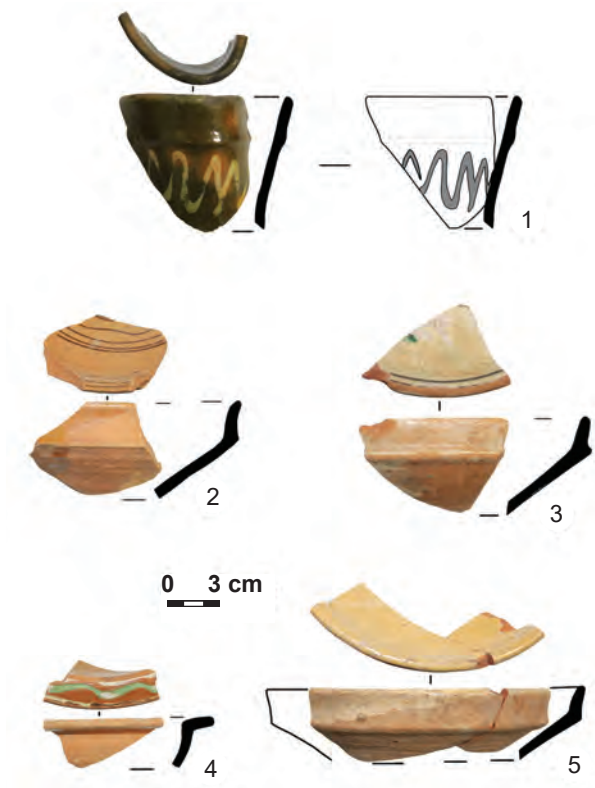

Fig. 11. Ceramică smălțuită din galeria 1 (1) și locuința 1 (2-5).

Fig. 12. Groapa 1, ceramică și alte vestigii *in situ*.

Fig. 13. Groapa 2, ceramică *in situ*.

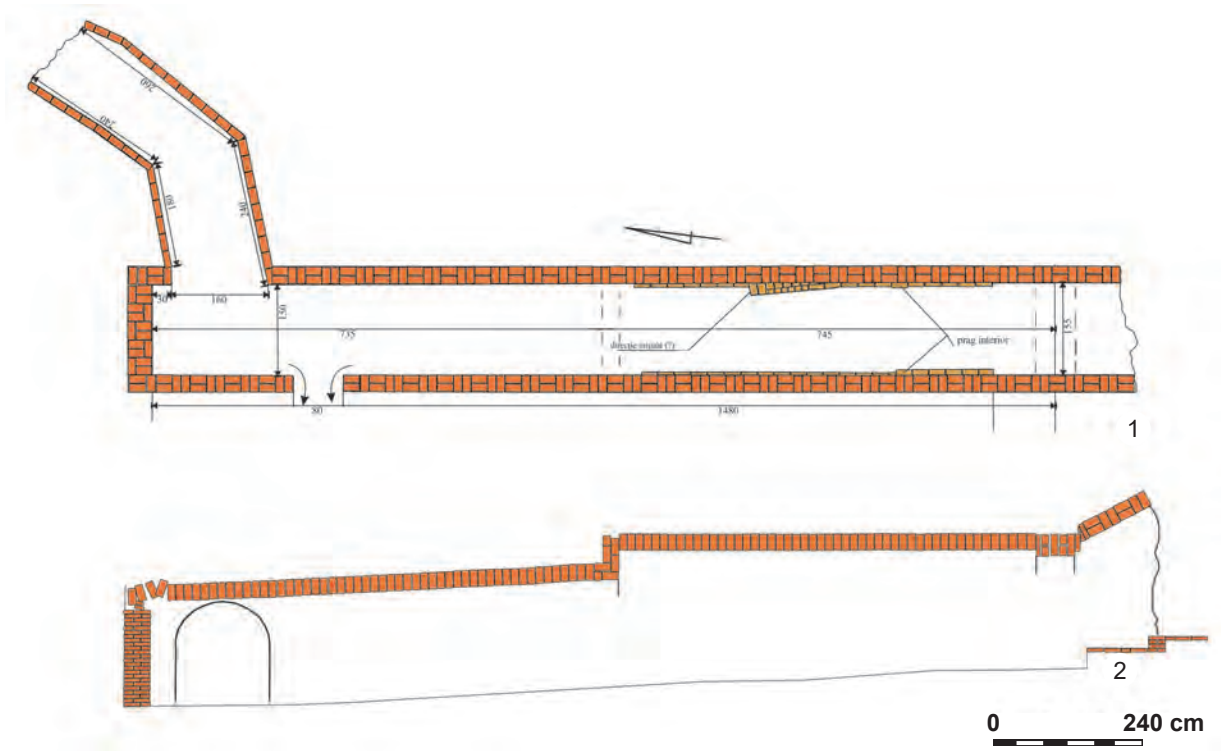

Fig. 14. Galeria 1, secțiune orizontală (1) și verticală longitudinală (2).

Fig. 15. Secțiunea 1, vedere asupra profilului nordic și a intrării în galeria 1.

Fig. 16. Vedere asupra intrării în galeria 1.

parea superioară a gârliciului, care a fost reparat într-o perioadă mai târzie de funcționare a hrubei, s-a utilizat mortarul pe bază de nisip și ciment. Este important de menționat că în locul unde suprapunea groapa 1, baza peretelui vestic al gârliciului era mai adâncă, fiind clădite suplimentar cinci-șase rânduri de cărămizi, cu scopul de a conferi peretelui o mai bună rezistență.

Scările de coborâre în galerie au fost distruse prin lucrările de excavare a solului, păstrându-se parțial doar ultimele două de la bază, care aveau înălțimea de circa 15 cm și lățimea de 0,6-0,7 m (**Fig. 14-16**). Lățimea gârliciului, ca și a galeriei, era de 1,50-1,55 m.

În profilul nordic al secțiunii I, deasupra capătului sudic al galeriei propriu-zise, la adâncimea de 0,9-1,9 m de la suprafața actuală a solului, s-a înregistrat un arc din cărămizi, gros de circa 0,4 m și lat de aproximativ 4 m, care a avut funcția de protejare a galeriei (**Fig. 2, 2; 12**). Trebuie precizat însă că acest arc de descărcare era constituit din cărămizi de dimensiuni puțin mai mari decât cele folosite la construirea gârliciului și la căptușirea tunelului, iar drept mortar s-a utilizat cimentul. Prin urmare, putem afirma că arcul respectiv de cărămidă a fost amenajat într-o fază mai târzie de funcționare a hrubei, probabil în perioada interbelică, atunci când s-a construit edificiul care a găzduit ulterior și instituția teatrului.

În scopul stabilirii lungimii arcei de cărămidă de deasupra capătului sudic al galeriei, la distanța de circa 0,6 m spre nord de secțiunea I, imediat unde se termina o placă de beton rămasă de la fostul edificiu, s-a executat o altă secțiune (S. II), paralelă cu prima, având dimensiunile de 1x4 m. În perimetrul secțiunii respective au fost atestate câteva straturi și lentile de moloz amestecat cu fragmente de cărămizi, iar în trei colțuri s-au surprins resturi de temelii de la construcții de beton și cărămidă. La adâncimea de 1,7 m a apărut stratul cenușiu-brun de tranziție, care la adâncimea de circa 2 m trecea în lutul galben steril, constatându-se astfel că arcul de cărămidă era scurt, fără să continue spre nord deasupra galeriei subterane.

Privitor la galeria luată în discuție, notăm că ea reprezenta un tunel săpat în solul viu, a cărui pereți și boltă erau construite din cărămizi arse, cu dimensiunile de 4x11,5x24 cm și de 5x11,5x25 cm, ca liant fiind folosit lutul amestecat cu nisip și apă. Galeria avea lungimea totală de aproximativ 22,5 m, dintre care un segment relativ drept, orientat nord-sud, cu lungimea de circa 17 m, și cu capătul construit din cărămizi, iar o altă porțiune dispusă cam în diagonală spre dreapta, cu lungimea în jur de 5,5 m, capătul căreia nu era terminat prin perete de cărămizi, ci consta din lut nisipos viu.

La rândul lor, ambele aceste segmente ale tunelului constau din câte două porțiuni distincte mai mici. Segmentul principal al galeriei, mai lung, era alcătuit dintr-o porțiune mai înaltă de 1,9-2,1 m, cu lungimea de aproximativ 9 m, și alta mai joasă, cu înălțimea de 1,65-1,75 m și cu lungimea de circa 8 m, fiind

Fig. 17. Galeria 1, vedere asupra porțiunii sudice.

Fig. 18. Vedere asupra segmentului nordic al galeriei 1.

Fig. 19. Vedere asupra răsuflătorii galeriei 1.

despărțite între ele printr-un timpan din cărămizi, cu înălțimea de 0,45 m (**Fig. 14; 17**). Un mic segment de boltă de cărămidă, înalt de circa 0,2 m și lat de 0,6 m, se găsea chiar la intrarea în galeria-propriu zisă, imediat după ultima treaptă a gârliciului.

Este interesant de consemnat că în cea mai mare parte a segmentului de la intrarea în galerie, la baza ambilor pereți, s-a constatat câte un mic „soclu", lat de 0,05-0,30 m și înalt de 0,15-0,25 m, care consta din trei-cinci rânduri de cărămizi (**Fig. 14; 17**). Pe latura estică a galeriei, acest „soclu" intra oblic în interiorul galeriei, pe o lungime de circa 1,5 m și o lățime maximă de 0,3 m, faptul datorându-se probabil traseului tunelului conceput inițial, care apoi a fost modificat pe linia generală nord-sud.

O amenajare interesantă, foarte probabil o răsuflătoare, a fost atestată pe latura vestică a segmentului principal al hrubei, spre capătul său nordic, la distanța de 3,6 m spre sud de acesta. Amenajarea respectivă avea lățimea de 0,73-0,81 m și înălțimea maximă de 1,57 m, pereții fiind relativ verticali, baza dreaptă, iar partea de sus ușor arcuită (**Fig. 18; 19**). La momentul descoperirii și a cercetării arheologice această presupusă răsuflătoare era astupată cu cărămizi, legate între ele cu lut. După demontarea cărămizilor, s-a putut constata, că în acest loc, lateral spre vest, în lutul viu fusese săpată o nișă, cu adâncimea de 0,5 m la bază și de 0,7 m în dreptul arcei, care continua în partea de sus, probabil până la suprafața solului, ca un canal de formă prismatică, înclinat puțin spre vest. La baza firidei au fost depistate două bârne putrezite aflate în poziție orizontală și alta în partea nordică dispusă vertical, reprezentând, se pare, resturile unei scări. În solul de umplutură din această nișă s-au mai găsit două cuie de fier și un ciob de la un ulcior emailat cu gura trilobată (**Fig. 11, 1**). În partea de sus, canalul acestei probabile răsuflători era umplut cu pământ cenușiu, amestecat cu lut și resturi de materiale de construcție de origine recentă.

Cât privește segmentul lateral estic al galeriei 1 (**Fig. 21**), deși, precum am menționat, acesta era destul de scurt, de doar 5,5 m, el prezenta două porțiuni distincte: una mai scurtă, de 1,8-2,4 m, dispusă aproape perpendicular pe segmentul principal, iar alta, puțin mai lungă, de 24,0-2,6 m, dispusă oblic, cu orientarea pe direcția nord-nord-est – sud-sud-vest. Capătul nord-estic al acestei ramificații a hrubei, pe o lungime de aproape 0,5 m era doar săpat în lutul viu, fără să fie căptușit cu cărămizi. Trebuie menționat, de asemenea, că, la fel ca și restul tunelului, și acest segment lateral avea pereții relativ drepți, cu lățimea la bază de 1,6 m și partea de sus boltită, înălțimea lui fiind de circa 1,7 m.

Cu excepția capătului înfundat cu cărămizi, pereții și bolta galeriei propriu-zise, ca și cei ai intrării, aveau grosimea de circa 0,25 m, care coincidea, în mare, cu lungimea unei cărămizi. După degajarea pământului din tunel, care pe alocuri depășea grosimea de 1 m, s-a putut constata că pereții până în sus, împreună cu bolta, cuprindeau circa 70 rânduri de cărămizi, așezate alternativ în zid, câte una de-a lungul sau câte două de-a latul. Capătul nordic al segmentului principal al galeriei avea grosimea de circa 0,37 m, corespunzând grosimii unei cărămizi și jumătate.

Fig. 20. Galeria 1, vedere asupra capătului nordic.

Fig. 21. Vedere asupra ramificației nord-estice a galeriei 1.

Deși terenul la suprafață din acest sector al urbei prezintă o pantă înclinată de la nord spre sud, tunelul subteran era înclinat invers, de la sud spre nord. O altă observație interesantă este constatarea că zidăria galeriei nu era peste tot uniformă și strâns legată, fiind surprinse anumite fisurări sau spații libere, ceea ce constituie un indiciu că galeria nu a fost căptușită cu cărămizi dintr-o dată, ci pe porțiuni, corespunzătoare lungimii segmentelor săpate ale galeriei. Cum s-a putut observa, multe cărămizi, mai ales din partea superioară, boltită a galeriei, prezentau urme de fum de la focul cu care se ilumina această construcție subterană.

În pământul de umplutură al galeriei 1 au fost găsite un vas întreg (**Fig. 22-23**) și mai multe fragmente de la alte recipiente de sticlă, cioburi de vase de faianță (**Fig. 24**) și diferite piese de fier corodate, preponderent cuie, piroane și verigi, care datează din epoca modernă, perioada interbelică și chiar cea postbelică.

Nefiind găsite resurse financiare și soluții de moment pentru păstrare și conservare, după decizia luată de Consiliul Național al Monumentelor, galeria 1 a fost demontată, iar cărămizile au fost recuperate în scopul folosirii lor eventuale în viitor la restaurarea și punerea în valoare a altor galerii din centrul istoric al municipiului Cahul.

Relativ bine păstrată era și o altă galerie (nr. 2), situată la distanța de circa 8,5 m spre est de prima. Aflându-se la est de groapa de fundație a edificiului teatrului și fiind umplută în bună parte cu pământ, galeria respectivă a fost cercetată în anul 2016 parțial, dezvelindu-se complet doar intrarea. Despre existența acestei construcții subterane am fost informați de dl Oleg Danilciac, prorector la Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu" din Cahul, în punctul presupusei intrări în galerie fiind deschisă o casetă (nr. III) de formă rectangulară, cu dimensiunile de 2,8x4,0 m, orientată cu latura lungă pe direcția vest-nord-vest – est-sud-est.

Drept urmare, în perimetrul casetei III, la adâncimea de 0,4-0,5 m de la nivelul actual de călcare a solului, a ieșit la lumină partea superioară a zidăriei din cărămizi a intrării în galeria 2 (**Fig. 25-26**). Spre deosebire de gârliciul primei construcții subterane, intrarea în galeria 2 s-a păstrat mai bine. Ea constă din trepte, pereți laterali, o mică boltă și două timpane, unul aflat în partea de jos a intrării, iar altul – la începutul galeriei propriu-zise. În exterior, lățimea intrării este de aproximativ 2,2 m, iar pe interior – în jur de 1,4 m, pereții având grosimea de circa 0,4 m și constau din două rânduri de cărămizi, dintre care una așezată transversal, iar alta longitudinal, drept liant fiind folosit lutul amestecat cu apă. Cărămizile utilizate la construcția acestei galerii au dimensiunile de

Fig. 22. Fragmente de vase de sticlă și piese de fier aflate *in situ* în galeria 1.

Fig. 23. Vas de sticlă pentru bere marca „Калинкинъ" din galeria 1.

5x13x25 cm, 6x12,5x25 cm și de 6,5x13x25,5 cm, fiind, deci, puțin mai mari decât cele din galeria 1. Dintre cărămizile întrebuințate la amenajarea gârliciului galeriei 2, se remarcă două exemplare ștampilate, având înscrise în mijloc litera „S".

În ceea ce privește treptele intrării în galerie, ele erau inițial probabil în număr de zece, fiind construite fiecare din câte o cărămidă așezată de-a lungul și o bârnă de lemn mai îngustă, din care s-au păstrat pe alocuri doar resturi, iar lateral - câte 10 firide, amenajate special pentru introducerea lemnului (**Fig. 26; 27**).

Lungimea intrării până la primul timpan este de 2,6 m, înălțimea acestui timpan fiind de 0,47-0,51 m și constă din două cărămizi puse de-a lungul, peste care s-au așezat orizontal alte cinci rânduri de cărămizi. În dreptul primului timpan, înălțimea intrării este de 1,35 m. Următorul timpan sau arc, după care pornește tunelul, se află la distanța de 1,4 m de primul, pentru construirea bolții săpându-se în lutul viu

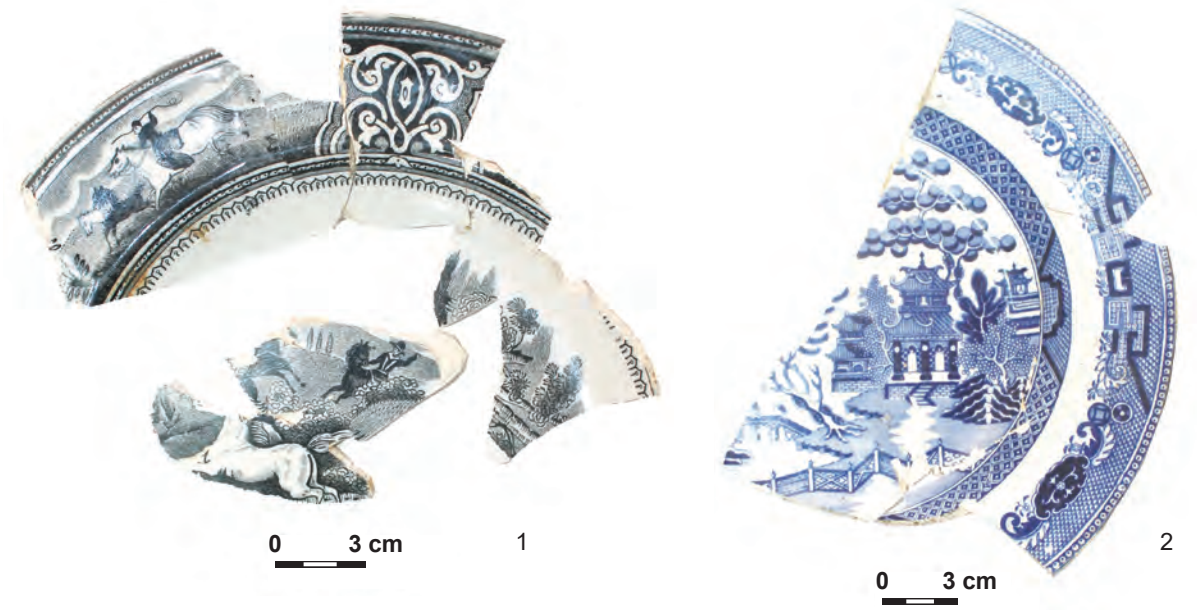

Fig. 24. Vase fragmentare de faianță din galeria 1.

mai jos cu 0,13 m. Al doilea timpan are înălțimea de 0,25 m, coincizând de fapt cu lungimea unei cărămizi. Este interesant de menționat, că între primul și al doilea timpan, ca și între a doua porțiune de boltă și galeria propriu-zisă, nu există o conexiune directă, ele fiind construite separat, poate chiar la o anumită distanță de timp. De asemenea, precizăm că, dacă intrarea în galerie prezintă orientarea pe direcția nord-vest – sud-est, atunci tunelul propriu-zis, a cărui lungime (măsurată de la ultima treaptă de jos până în capătul nordic prăbușit) are în jur de 17 m, este dispus aproximativ pe linia nord – sud. Dacă o mică porțiune din capătul sudic din galeria propriu-zisă a fost construită la fel ca și galeria 1, adică cu cărămizile așezate orizontal, atunci cea mai mare parte a galeriei are pereții și bolta clădite diferit, cu cărămizile puse în picioare. În plus, trebuie consemnată și o altă diferență constatată la a doua construcție subterană, și anume că la începutul galeriei propriu-zise, pe partea ei stângă, a fost săpată și amenajată o hrubă laterală, cu lățimea de circa 2 m și lungimea în jur de 3 m, căptușită cu cărămizi, a cărei boltă însă în momentul descoperirii era prăbușită aproape în totalitate.

Aflată la o adâncime aproape la fel de mare ca și galeria 1, de circa 5 m de la suprafața actuală a solului, judecând după bolta păstrată (**Fig. 28**), și această a doua construcție subterană are, se pare, baza ușor înclinată de la sud spre nord. Anumite detalii ale sistemului de construcție a acestei structuri subterane din cărămizi, dar și înălțimea și lungimea ei, vor putea fi precizate după degajarea pământului din interior. Amintim că galeria respectivă se află în partea de est a edificiului nou al teatrului, existând posibilitatea ca în viitorul apropiat aceasta să fie cercetată mai amănunțit, conservată, restaurată și pusă în valoare cultural-turistică.

O ultimă structură arheologică, la care ne vom referi pe scurt în rândurile de mai jos, este tot o galerie subterană căptușită cu cărămizi, marcată cu nr. 3, dar care în momentul intervenției arheologilor era în cea mai mare parte distrusă (**Fig. 29**). Fiind probabil parte a unei construcții mai mari, care cuprindea și o pivniță din cărămizi, distrusă și ea aproape în totalitate, din dărâmăturile căreia s-au recuperat resturi lemnoase și cercuri de fier de la un butoi, această structură se afla în partea de vest a gropii de fundație a teatrului, la circa 16 m spre vest de galeria 1. Spre deosebire însă de primele două, această galerie era orientată pe direcția generală vest-est, capătul ei vestic intrând sub peretele gropii de fundație fără să se fi putut stabili nici cu aproximație lungimea construcției. De fapt, *in situ* s-a păstrat numai o porțiune din pereții galeriei, cu lungimea de 0,5-3,5 m, aflată lângă taluzul gropii de fundație, bolta construcției fiind complet distrusă. La fel ca și la celelalte hrube, pereții aveau grosimea de circa 0,25 m, coincizând cu lungimea unei cărămizi. Lățimea pe interior a galeriei era de 1,68 m, baza sau, altfel spus, podeaua acesteia aflându-se la adâncimea de circa 5,2 m de la nivelul actual de călcare a solului. În afară de cărămizi, alte materiale, care să ne ajute la încadrarea cronologică mai exactă a acestei construcții subterane, nu au fost depistate.

Fără îndoială, dintre problemele ridicate de galeriile subterane de la Cahul se evidențiază cele

Fig. 25. Vedere dinspre sud-est asupra intrării în galeria 2.

Fig. 26. Vedere din interior asupra gârliciului galeriei 2.

privind datarea și funcționalitatea lor. Referitor la încadrarea cronologică, date stratigrafice și materiale arheologice interesante au fost obținute cu prilejul cercetării galeriei 1 și a celorlalte complexe din secțiunea I. Amintim, în primul rând, constatarea că galeria sau, mai exact, gârliciul ei a suprapus parțial locuința adâncită cu pereții din chirpici și groapa 1 din interiorul acestei construcții locative. Ambele complexe conțineau un bogat material ceramic, alcătuit din vase cenușii și roșii smălțuite întregi sau fragmentare, resturi de vase de sticlă și faianță și diferite piese de fier, databile în perioada modernă, mai curând, la mijlocul și în a doua jumătate a sec. XIX. Dintre numeroasele piese ceramice, asupra cărora nu putem insista aici, evidențiem un sfeșnic lucrat la roată din pastă nisipoasă și ars reducător, la negru. Obiectul în cauză, care provine din locuința 1 și este pentru moment unic printre descoperirile noastre, prezintă o formă cilindrică cu baza largă, fiind prevăzut cu două brâie în relief, în partea lui superioară, și cu o toartă din bandă, dispusă vertical, în partea inferioară (**Fig. 8, 14**). Pentru o datare mai strânsă sau mai exactă a galeriei 1, și anume în ultimele două decenii ale sec. XIX și la începutul veacului trecut, pledează unele fragmente de vase de faianță și mai ales un vas de sticlă cilindric pentru bere, marca „Калинкинъ”, având redată stema Imperiului Rus (**Fig. 23**), tip de recipient care, după toate probabilitățile, a fost fabricat între anii 1882 și 1896.[48]

În sprijinul unei datări relativ târzii a galeriilor din cărămizi de la Cahul, pot fi invocate și unele informații de arhivă scrise care privesc fabricile de cărămidă și construcțiile existente în epoca modernă în acest important oraș din bazinul Prutului Inferior. N-ar trebui să avem îndoieli că materialul de construcție folosit la edificarea acestor galerii era furnizat de fabricile de cărămidă locale, funcționarea cărora la Cahul este semnalată documentar începând din anul 1844 și până inclusiv în perioada interbelică. Dar primele cărămidării, posibil chiar acelea asupra cărora avem mențiuni scrise,

[48] Смиренный, Горбунов, Зайцев 1998, 200.

Fig. 27. Vedere dinspre nord asupra intrării în galeria 2.

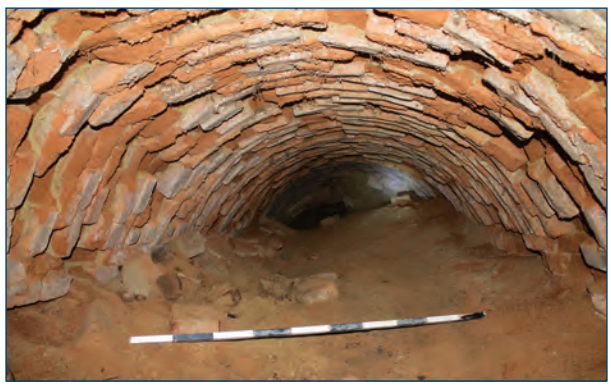

Fig. 28. Galeria 2, vedere din interior asupra capătului nordic.

Fig. 29. Galeria 3, vedere dinspre nord-est.

trebuie să fi fost întemeiate ceva mai de timpuriu, căci în 1840-1843 localitatea deja avea imobile din zidărie de cărămidă, acoperite cu olane. Credem că este aproape exclus ca începutul construcției celor mai vechi galerii subterane din cărămizi de la Cahul să dateze mai devreme de anii 1840. Să reamintim aici și faptul, precis indicat în surse, că la construcția catedralei cahulene s-au utilizat cărămizi realizate la fabricile din localitate.

În același timp, trebuie precizat că, așa cum dovedesc anumite materiale, în special unele fragmente de vase de sticlă recuperate din galeria 1, construcțiile subterane cercetate au continuat să fie folosite și în perioada interbelică și poate chiar și în cea postbelică.

În ceea ce privește funcționalitatea sau destinația pentru care au fost construite galeriile subterane din cărămizi de la Cahul, aceasta este mai dificil de stabilit în stadiul actual al investigațiilor. Cu siguranță însă că structurile respective nu au fost folosite în același scop ca și canalele subterane din cărămizi de la Brăila, unde, în sec. XVIII și la începutul veacului următor, hrubele căptușite cu cărămizi, din care s-au păstrat astăzi numai anumite segmente, formau o adevărată rețea de comunicare și au avut caracter militar, prin ele fiind transportat praful de pușcă în butoaie către bateriile aflate pe bastioanele cetății de pe malul stâng înalt al Dunării[49]. Menționăm în context că galerii din cărămizi similare celor de la Cahul au fost semnalate recent și la Leova, acest târg de pe malul Prutului, precum s-a menționat, fiind centru de județ până în anul 1835. Deși nu excludem că unele din aceste galerii de la Cahul și Leova să fi reprezentat și canale de comunicare, la etapa actuală de cercetare, înclinăm să credem că majoritatea lor, inclusiv cele prospectate de noi, au fost întrebuințate mai ales pentru depozitarea diferitor băuturi și produse alimentare, chiar dacă lățimea lor nu permite amenajarea și păstrarea unor butoaie obișnuite. Evident, prezența încăperilor subterane cu rol de depozit era impusă de activitatea comercială cu băuturi alcoolice în urbe și totodată de ponderea substanțială a vinurilor în exporturile din întreg județul Cahul.

Indubitabil, investigațiile viitoare vor furniza noi descoperiri și informații istorico-arheologice în măsură să permită cunoașterea mai aprofundată a Cahulului subteran, aducându-se precizări și cu privire la cronologia și funcționalitatea acestor galerii din cărămizi, care reprezintă niște complexe de patrimoniu destul de interesante, cele mai reprezentative și mai bine păstrate urmând a fi conservate, restaurate și valorificate.

[49] Cândea 2015, 51.

SUMMARY

CAHUL: SOME HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RECORDS

The city of Cahul, one of the most important urban settlements in the south-western area of the Republic of Moldova, is located on the Frumoasa river, a tributary of the Prut river to the south of the Roșu village. The territorial matrix of the oldest medieval settlement of the present Cahul city was at the mouth of Frumoasa, here being located, according to a charter from the Stephen the Great from 1502, the village of Șcheia. The same charter mentions that the owners of this village from 1502 had an act of ownership inherited from their parents and grandparents, from the time of Alexander the Good, Prince of Moldavia between 1400-1432. This documentary reality allows us to affirm that the chronological history of the Șcheia village starts from the 15th century or, perhaps, the late 14th, even though the oldest written attestation of the locality dates from the early 16th century.

A very important indication for the identification and location of the Șcheia village was the record of its placement at the Frumoasa estuary. In connection with the historical geography of the rivulet, the researchers noted an anthropic intervention produced in the years after the World War II, that resulted in the extension of the course of this water, which almost doubled to its original length.

During the 17-19th centuries, at the mouth of Frumoasa, the village of Frumoasa is mentioned, which obviously took over the name of the rivulet from here. After the annexation of the east side of Moldova to the Russian Empire in 1812, the town retains its status as a rural settlement until 1835, when by a Decree of the Emperor Nicholas I it was ordered to transform the village of Frumoasa into a city and also into a county center with the name Cahul. This new denomination of the locality was made for an eminently ideological reason, related to the celebration of 65 years of the victory of the Russian army over the Turkish one in the battle on the Cahul river, in July 1770.

Some building progress in Cahul was registered in the years of Tsarist rule, then when south-western counties of Basarabia were components of the Principality of Moldova and the United Principalities of Romania (1856-1878), as well as in the next stage, when they were re-annexed to the Russian Empire. In the locality from the mouth of Frumoasa, throughout the urban phase of its history, various building constructions have been executed, including underground rooms for storing alcoholic beverages (especially wine, but also wine and beer) and food.

On the occasion of the „Bogdan Petriceicu Hasdeu" Musical Theater construction, the first investigations in the Cahul city core were carried out in the spring of 2016, as five trenches of various dimensions, with a total area of about 90 sq. m were excavated. As a result of the rescue excavations, a dwelling, three underground caves and a few pits of various function were completely or partially dismantled.

The dwelling was rectangular with dimensions of 4,5×5,1 m and depth of about 3,5 m from the modern level, with the long sides being oriented in the direction E-W. The building walls were made of sun-dried clay bricks and were supported in the inside by wooden pillars, also inside was found a fire-place with circular hearth with a diameter of about 0,5 m. The inventory of the dwelling consisted of numerous pieces of ceramic, faience or glass pots and other materials, which allow enclosing the complex in the second half of the 19th century. The south-eastern part of the dwelling was intersected by a gallery (no. 1), which was better preserved and could be fully researched.

Three objects are underground caves dug at a depth of about 5 m and lined with burnt bricks. The 1st cave had a total length of about 22 m, the width at the base in the interior was of 1,4-1,7 m and the height of 1,7-2,1 m. The gallery no.1 contained an entire glass vessel, fragments of other containers of glass, clay and faience, as well as several other pieces, dated back to the late 19th century and in the first decades of the 20th century. The length of the other two galleries, of which one (no. 2) is N-S, and another W-E oriented, could not be specified, as the domes partially collapsed or continued beneath the foundation pit of the theater building. It is important to emphasize that the gallery no. 2 is located to the west of the theater edifice under construction, being able to be preserved, fully researched, restored and valued in the near future.

РЕЗЮМЕ

КАГУЛ – ИСТОРИЧЕСКИЕ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВИДЕТЕЛЬСТВА

Город Кагул, один из самых важных населенных пунктов юго-запада Республики Молдова, расположен на речке Фрумоаса, притоке одного из рукавов Прута южнее села Рошу. Исходная территория самого старинного средневекового поселения в радиусе современного города Кагул находилась у устья р. Фрумоаса, и это село именовалось Шкея, согласно грамоте 1502 года господаря Молдовы Стефана Великого. В этой же грамоте отмечено, что владельцы 1502 г. имели унаследованные от их родителей и дедов грамоты на право владения данных земель времен Александра Доброго, молдавского господаря

в 1400-1432 гг. Приведенные документы позволяют утвердить, что хронологическая история села Шкея начинается в XV в. или, может быть, в конце XIV в., несмотря на то, что первое письменное упоминание поселения датируется XVI в.

Очень важным для определения локализации села Шкея является указание его расположения у устья р. Фрумоаса. В связи с исторической географией этой речки, исследователи отметили антропогенное воздействие в период после Второй мировой войны – русло речки было удлинено почти в два раза по сравнению с ее первоначальным течением.

На протяжении XVII-XIX вв., у устья р. Фрумоаса упоминается село Фрумоаса, которое, наверняка, переняло название одноименной речки. После присоединения Восточной Молдовы к Российской Империи в 1812 г., этот населенный пункт сохраняет статус села до 1835 г., когда Указом императора Николая I село Фрумоаса реорганизовано в город и, одновременно, в уездный центр под названием Кагул. Это новое переименование имело исключительно идеологический подтекст, связанный с празднованием 65-летия победы русской армии над турецкой на реке Кагул в июле 1770 г.

Определенный градостроительный подъем в Кагуле зарегистрирован в годы царского правления, потом – в период нахождения уездов юго-западной Бессарабии в составе Княжества Молдова и Румынии (1856-1878), также в последующем этапе, когда упомянутые уезды были вновь аннексированы Российской империей. В населенном пункте у устья р. Фрумоаса, на протяжении городской фазы его истории, были построены различные архитектурные сооружения, в том числе подземные подвалы для хранения алкогольных напитков (в основном, вина, но также водки и пива) и продовольственных товаров.

Предпринятые в связи со строительством Музыкально-драматического театра имени Богдана Петричейку Хаждеу, первые археологические исследования в городе Кагул были проведены весной 2016 года. Было разбито пять раскопов разного размера общей площадью около 90 кв.м. В результате охранных раскопок было полностью или частично исследовано углубленное жилище, три галереи и несколько ям различного назначения.

Жилище имело прямоугольную форму, размерами 4,5×5,1 м и глубиной около 3,5 м от уровня современной почвы, ориентированное длинными сторонами по направлению В-З. Стены строения, воздвигнутые из сырцовых кирпичей, поддерживались изнутри деревянными столбами; также внутри был обнаружен хозяйственный круглый очаг диаметром около 0,5 м. Инвентарь жилища состоял из многочисленных фрагментов керамических, фаянсовых либо стеклянных сосудов и других материалов, позволяющих хронологически отнести этот комплекс ко второй половине XIX века. Юго-восточную часть жилища пересекала галерея (№ 1), которая лучше всех сохранилась и была полностью исследована.

Три комплекса являются галереями, вырытыми на глубине около 5 м в нетронутой желтой глине и выложенными обожженными кирпичами. Галерея № 1 имеет общую длину около 22 м, ширину у основания внутри 1,4-1,7 м и высоту 1,7-2,1 м. В галерее №1 обнаружен целый стеклянный сосуд, фрагменты других сосудов из стекла, глины и фаянса, а также несколько других предметов, датированных концом XIX-го века и первыми десятилетиями XX-го века. Длину остальных двух галерей, одна из которых (№ 2) ориентирована по линии север-юг, а другая – по линии запад-восток, не смогли уяснить, так как их купола частично рухнули или продолжались под фундамент здания театра. Важно подчеркнуть, что галерея № 2 расположена к западу от строящегося здания театра, что делает возможным в будущем ее консервирование, полное изучение, реставрирование и использование как составляющей части культурного наследия города.

BIBLIOGRAFIE

ANRM: Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 2, inventar 1, dosar 9939, filele 1-8, 13-18.

Buletin 1938-1939: *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Cahul*. Apare sub îngrijirea D-lui Valeriu Crețu, Secretarul Camerei de Comerț și Industrie Cahul. Anul XI, 1938-1939 (Cahul 1939), 102-131.

Cândea 2015: I. Cândea, *Cetatea Brăilei. Istoric. Reconstituire. Valorificare* (Brăila 2015).

Cerga 2013: A. Cerga, *Bisericile Basarabiei. Dicționar enciclopedic (scurt istoric, imagini, bibliografie). Volumul I A – Cahul* (Chișinău 2013), p. 396-406.

Dicționar 1923: *Dicționarul statistic al Basarabiei. Întocmit pe baza recensământului populației din anul 1902, corectat prin datele actuale, statistice ale primăriilor și prin tabelele birourilor de populație centralizate în 1922/1923* (Chișinău 1923), 121.

DRH, A, III: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. III (1487-1504)*. Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan (București 1980).

DRH, A, VII: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. VII (1571-1584)*. Volum întocmit de Ioan Caproșu (București 2012).

Harta 1788-1790: Театр войны 1788-1790: Театр войны с 1788-го до 1790-го года. План военных действий Императорских Российских и Австрийских соединенных армий при занятии Молдавии и Бессарабии.

Harta Șubert-Tucicov: Шуберт, Тучков 1846-1863: Военно-топографическая карта Российской Империи 1846–1863 гг., созданная под руководством Ф. Ф. Шуберта и П. А. Тучкова. Масштаб: 3 версты на дюйм. Ряд XXXII. Лист 6. Бессарабская, Подольская и Херсонска губернии. http://www.etomesto.ru/shubert-map/32-6/ Дата обращения: 15.12.2019

Haheu 1993: V. Haheu, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Cahul* (Chișinău 1993), manuscris aflat în arhiva ANA.

Localități 2019: *Localitățile raionului Ștefan Vodă în legende*. Ediție îngrijită de: V. Miron, T. Marin, M. Miron, V. Uța (Chișinău 2019).

Manoil 2008: Al. Manoil, *Cahul la răscruci de vremi: din istoria orașului și județului (raionului)* (Cahul 2008).

Popovici 2016: A. Popovici, arhimandrit, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu. Volumul I.* Studiu introductiv: Pr. D. Bădărău, dr. I. Gumenâi. Universitatea de Stat din Moldova. Centrul de Studii Interdisciplinare Chișinău-Oradea. Mănăstirea Secu (Chișinău 2016).

Velixar 2002: L. Velixar, *Din istoria orașului Cahul*. Tyragetia, XI, 2002, 133-136.

Дараган 1849: Военно-статистическое обозрение Российской Империи, издаваемое во Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Том XI. Часть 3. Бессарабская область по реконгносцировкам и материалам, собранным на месте. Составлял Генерального штаба подполковник Дараган (Санкт-Петербург 1849).

Жуков 1964: В.И. Жуков, *Города Бессарабии 1812-1861 годов (Очерки социально-экономического развития)* (Кишинев 1964).

Жуков 1975: В.И. Жуков, *Города Бессарабии (1861 – 1900 гг.). Очерки социально-экономического развития.* Ответственный редактор член-корреспондент АН СССР Я.С. Гросул (Кишинев 1975).

Обзор 1890: *Обзор Бессарабской губернии за 1890 год* (Кишинев 1892), 38-41.

Смиренный, Горбунов, Зайцев 1998: И. Смиренный, И. Горбунов, С. Зайцев, *Пиво Российской Империи* (Москва 1998).

Червенков, Думиника 2013: Н. Червенков, И. Думиника, *Тараклии – 200 лет. Том I (1813-1940)*. Научный редактор: профессор, д. и. н. Калчо К. Калчев. Научное общество болгаристов Республики Молдова. Тараклийский государственный университет им. Гр. Цамблак (Кишинев 2013).

15.12.2019